

Gdańsk, dnia 20.04. 2022 r.

Prof. dr hab. Teresa Rostowska
Ul. Subisława 27 B m. 16
80-354 Gdańsk
e-mail: t.rost@wp.pl

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Mateusza, Juliana Barłoga pt. *Wybrane aspekty rozwoju psychospołecznego młodzieży z rodzin zastępczych i biologicznych* napisanej pod kierunkiem dr hab. Ewy Gurby prof. UP JP II

Kraków 2022, ss.333

Autor ocenianej pracy doktorskiej podjął się realizacji bardzo interesującego i ważnego ze społecznego punktu widzenia projektu badawczego, dotyczącego indywidualnych oraz środowiskowych uwarunkowań rozwoju młodzieży wychowującej się w rodzinach zastępczych, spokrewnionych i niespokrewnionych. W ujęciu bardziej szczegółowym, celem prezentowanych w tym projekcie wyników badań było sprawdzenie, czy prężność psychiczna adolescentów, ocena przez nich postrzeganych postaw rodzicielskich oraz ocena systemu rodzinnego stanowią zmienne sprzyjające rozwojowi ich kompetencji poznawczych, emocjonalnych i społeczno-moralnych. Odpowiedzi na postawione w ramach pracy doktorskiej pytania badawcze mają duże znaczenie, zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, ponieważ mogą z nich wynikać wnioski ważne i przydatne dla pracy terapeutycznej z członkami rodzin zastępczych spokrewnionych i niespokrewnionych.

Struktura rozprawy doktorskiej jest wewnętrznie spójna, dobrze udokumentowana źródłowo i ma układ typowy dla pracy o charakterze teoretyczno-empirycznym. Oceniana dysertacja obejmuje: streszczenie w języku polskim i angielskim, wprowadzenie, siedem rozdziałów, dyskusję

wyników, zakończenie, spis literatury cytowanej (obejmującej 413 pozycjach bibliograficznych) , a także spis tabel i wykresów oraz obszerny dodatek zawierający, nie tylko metody psychologiczne wykorzystane w badaniach, ale także rezultaty bardziej szczegółowych analiz statystycznych. Atutem tej pracy są niewątpliwie wielowątkowo i szczegółowo przeprowadzone analizy statystyczne z wykorzystaniem odpowiednio dobranych testów statystycznej istotności oraz longitudinalny charakter badań.

Ocena części teoretycznej

W skład części teoretycznej ocenianej pracy doktorskiej wchodzi: streszczenie, wprowadzenie, pięć rozdziałów ściśle powiązanych z głównymi problemami zasygnalizowanymi w tytule pracy. Tytuły rozdziałów i podległych im paragrafów zostały sformułowane prawidłowo i dobrze korespondują z ich zawartością treściową.

W Rozdziale I : *Zmiany rozwojowe podstawą nowych kompetencji młodzieży – przegląd literatury* Autor pracy, nawiązując do teorii Uriego Bronfenbrenera oraz Marii Przetacznik-Gierowskiej. omówił proces dojrzewania biologicznego i współwystępujące z tym rozwojem zmiany w funkcjonowaniu psychospołecznym młodzieży. W kolejnych paragrafach tego rozdziału, w sposób interesujący i komunikatywny przedstawił zagadnienia związane z potrzebą dążenia do autonomii, potrzebą rozwiązywania kryzysów tożsamości oraz z potrzebą rozwoju kompetencji poznawczych, emocjonalnych i społeczno-moralnych,

W Rozdziale II - *Rozwój młodzieży w kontekście modelu Pozytywnego Rozwoju (ang. PYD)* - omówione zostały kwestie dotyczące : oceny systemu rodzinnego i postaw rodzicielskich w okresie wczesnej adolescencji, problem prężności psychicznej dzieci i młodzieży, a także poziom kompetencji poznawczych, emocjonalnych i społeczno-moralnych we wczesnej adolescencji. Starannie i

wnikliwie przeprowadzona analiza literatury przedmiotu w tym obszarze tematycznym pozwoliła ustalić, że silne więzi rodzinne między rodzicami a dziećmi oraz specyfika wymagań wychowawczych wyznaczanych przez płeć dziecka sprzyjają kształtowaniu się nieco innych zachowań społecznych u córek i synów. Tak jak dla rozwoju psychospołecznego dorastających dziewczynek istotne jest wsparcie emocjonalne, tak dla dorastających chłopców ważne jest stawianie wymagań i jasnych zasad, oraz posiadanie pozytywnego męskiego wzorca (np. ojca, starszego brata, lub dziadka).

W Rozdziale III – *Rodzina jako kontekst pozytywnego rozwoju* – wskazano na specyfikę zmian rozwojowych młodzieży wychowującej się w rodzinach biologicznych i zastępczych. Szczególną uwagę w tej części pracy Autor zwrócił na główne założenia teorii D.H. Olsona, wskazując na rolę takich wymiarów systemu rodzinnego jak: spójność rodziny, jej elastyczność oraz jakość komunikacji pomiędzy domownikami. W paragrafie 2 tego rozdziału przedstawiona została charakterystyka postaw rodzicielskich w świetle teorii M. Plopy, ze wskazaniem na ich znaczenie dla rozwoju dziecka.

Godnymi uwagi są treści zawarte w rozdziałach IV i V, nawiązujące do prawnych aspektów pieczy zastępczej. I tak, w Rozdziale IV – *Pieczą zastępczą w świetle przepisów prawnych* - omówione zostały zagadnienia dotyczące opieki zastępczej, rozpatrywane w świetle przepisów prawa w różnych krajach i w Polsce . Z kolei w Rozdziale V – *Sytuacja dziecka pozbawionego opieki w rodzinie biologicznej*- przedstawione zostały problemy związane ze specyfiką rozwoju wychowanków objętych pieczą zastępczą w rodzinach spokrewnionych i niespokrewnionych.

Rezultaty przeprowadzonych w tej części pracy analiz opartych na literaturze przedmiotu wskazują na potrzebę uwzględnienia podmiotowych charakterystyk w procesie podejmowania decyzji o typie najbardziej korzystnej dla dziecka formy opieki. Okazuje się , że dla adaptacji dziecka do życia w rodzinie zastępczej i dla prawidłowego dalszego rozwoju, a gdy zajdzie możliwość dla szansy powrotu

dziecka do rodziny biologicznej, istotne jest budowanie więzi emocjonalnych, rozwijanie kompetencji poznawczych, emocjonalnych i społeczno-moralnych, a także inicjowanie i rozwijanie pozaszkolnych zainteresowań dzieci.

W końcowej części tego rozdziału przedstawione zostały charakterystyczne właściwości poszczególnych typów środowisk zastępczych, ze szczególną koncentracją na podobieństwach i różnicach pieczy w rodzinach spokrewnionej i niespokrewnionej z dzieckiem. Omówiono również czynniki zagrażające właściwej adaptacji do dorosłości, zestawiając je z potencjalnymi czynnikami mogącymi sprzyjać rozwojowi, pomimo trudnej sytuacji rodzinnej. Potencjalne możliwości rozwojowe omówiono w kontekście pojawiających się w ostatnich latach badań osadzonych w nurcie pozytywnego rozwoju młodzieży.

Dokonując całościowej oceny części teoretycznej pracy doktorskiej pragnę podkreślić, że została ona napisana w sposób bardzo staranny, wnikliwy, dobrze uporządkowany, poprawny pod względem merytorycznym oraz dobrze udokumentowany źródłowo. Treści zawarte w poszczególnych rozdziałach i podległych im paragrafach są spójne z ich tytułami, a język, jakim posługuje się Doktorant jest komunikatywny, poprawny pod względem stylistycznym i świadczy o dużej erudycji Autora recenzowanej pracy. Przeprowadzona w tej części pracy analiza literatury przedmiotu została oparta na bogatym piśmiennictwie, głównie anglojęzycznym. Przypisy zawarte w tekście pracy, jak również spis cytowanych w pracy pozycji bibliograficznych znajdujący się na końcu dysertacji sporządzone zostały prawidłowo zgodnie z wymogami APA.

Z pełnym przekonaniem pragnę stwierdzić, że część teoretyczna pracy stanowi dobrą podstawę teoretyczną dla interpretacji wyników badań własnych prezentowanych w części empirycznej pracy.

Ocena części empirycznej

Wysoko oceniam również część empiryczną pracy, w skład której, poza rozdziałem metodologicznym wchodzi jeszcze dwa rozdziały. Pierwszy z nich dotyczy analizy wyników badań własnych natomiast drugi stanowi obszerna i starannie przeprowadzona dyskusja wyników. Struktura tych rozdziałów jest prawidłowa, a treści w nich zawarte przedstawiane zostały w sposób czytelny, dobrze uporządkowany, tak pod względem merytorycznym jak i metodologicznym.

Przechodząc do oceny poszczególnych rozdziałów części empirycznej pragnę stwierdzić, że struktura Rozdziału VI *Metodologia badań własnych* - pod względem formalnym i merytorycznym nie budzi zastrzeżeń. Jest on spójny i zgodny z wymogami stawianymi pracom doktorskim. W rozdziale tym w sposób precyzyjny przedstawione zostały problematyka i cel badań własnych. Każdy z paragrafów tego rozdziału rozpoczyna się przedstawieniem hipotezy badawczej, która podlegać będzie weryfikacji, a to zdecydowanie ułatwia czytelnikowi śledzenie przedstawionej analizy wyników badań. Rezultaty prezentowanych w części empirycznej wyników badań własnych miały na celu dostarczenie odpowiedzi na dwie kategorie pytań badawczych. Pierwsza grupa pytań dotyczyła zróżnicowań u badanej młodzieży między zmiennymi rodzinnymi, takimi jak: typ rodziny, ocena postaw rodzicielskich i ocena jakości funkcjonowania rodziny a zmiennymi podmiotowymi dotyczącymi prężności psychicznej i kompetencji w zakresie sfery poznawczej, emocjonalnej i społeczno moralnej.

Druga kategoria pytań badawczych dotyczyła zmian zachodzących w przeciągu dwóch lat oddziaływań wychowawczych w określonym typie rodzin oraz znaczenia zmiennych rodzinnych dla rozwoju zmiennych podmiotowych. Łącznie postawiono 8 pytań badawczych i 8 hipotez szczegółowych. Pytania badawcze sformułowane zostały prawidłowo, a zasadność hipotezy szczegółowych poparta została badaniami innych autorów prezentowanymi w literaturze przedmiotu. W końcowej części rozdziału metodologicznego omówione zostały: procedura

badawcza, charakterystyka badanej grup oraz zmienne i ich pomiar. W celu uzyskania odpowiedzi na postawione w rozdziale metodologicznym pytania i hipotezy badawcze, przebadano 102 dzieci, w tym 53 dziewczynki i 48 chłopców, wychowujących się w rodzinach naturalnych oraz w rodzinach pieczy zastępczej (spokrewnionych i niespokrewnionych). Jak już wcześniej wspomniałam badania miały charakter podłużny. Pierwszym etapem badań objęto dzieci w wieku 12/13 lat, które ponownie zostały zbadane po dwóch latach. Rekrutacja rodzin naturalnych miała miejsce w losowo wybranych szkołach podczas wywiadówki. Z kolei nabór do grup z rodzin zastępczych odbywał się przy współpracy z ośrodkami realizującymi zadania z zakresu pomocy społecznej.

Realizacja tak złożonego i wielowątkowego projektu badawczego była możliwa dzięki wykorzystaniu 8 testów psychologicznych. Wykaz testów i badanych za ich pomocą zmiennych zamieszczony został w tabeli 11 (s. 96). Charakterystyka tych testów przedstawiona została w dalszej części rozdziału Metodologicznego na str. 97- 102, zaś formularze zawierające ich zawartość treściową zamieszczone zostały w Aneksie, w końcowej części pracy. Należy w tym miejscu dodać, że w celu uzyskania informacji na temat jakości życia rodzinnego Autor recenzowanej pracy doktorskiej opracował dwie ankiety. Uważam jednak, że ze względu na twierdzący a nie pytający charakter zdań ocenianych na skali pięciostopniowej, metody te winny być potraktowane raczej jako kwestionariusze niż jako ankiety. Pierwszy z tych kwestionariuszy badający satysfakcję z życia rodzinnego wypełniany był przez dziecko, drugi zaś kwestionariusz służył do badania oceny sytuacji rodzinnej oraz oceny procesu adaptacji dziecka w pieczy zastępczej wypełniany był przez rodzica / opiekuna zastępczego. Obliczone wskaźniki rzetelności dla tych narzędzi psychologicznych okazały się satysfakcjonujące pod względem statystycznym, co podnosi wartość recenzowanej pracy doktorskiej i kwalifikuje do traktowania tych metod, nie jako ankiet lecz jako kwestionariuszy.

Na szczególne uznanie zasługuje bardzo starannie i wnikliwie, przeprowadzona analiza statystyczna wyników badań własnych przedstawiona w Rozdziale VII oraz w Dodatku znajdującym się w końcowej części pracy. Wysoka ocena tej części pracy jest konsekwencją zastosowania w analizach statystycznych zróżnicowanej i odpowiednio dobranej do rozpatrywanych zmiennych baterii testów statystycznej istotności, między innymi takich jak: test t-Studenta, analiza wariancji, analiza korelacji oparta na testach r-Pearsona oraz Rho Spearmana, oraz analiza regresji wielokrotnej. Rezultaty tych analiz zostały dobrze usystematyzowane, zgodnie z postawionymi w rozdziale metodologicznym pytaniami badawczymi i hipotezami szczegółowymi oraz rodzajem analizowanych zmiennych. Materiał empiryczny przedstawiony został w na 22 rysunkach i w 70 czytelnie opracowanych tabelach w części empirycznej oraz w 51 tabelach zamieszczonych w Dodatku na końcu pracy doktorskiej. Wyniki badań zamieszczone w tabelach i na wykresach zostały prawidłowo, szczegółowo i komunikatywnie zinterpretowane, co stanowi dodatkowy walor pracy. Materiał empiryczny zawarty w rozdziale VII dotyczył głównie wyników badań uzyskanych w odniesieniu do zmiennych podmiotowych i środowiskowych w pomiarze pierwszym i drugim. Szkoda, że w rozdziale metodologicznym Autor pracy nie przedstawił uzasadnienia co było powodem podziału analiz statystycznych na dwie części tj. część przedstawioną w Rozdziale VII i drugą część zamieszczoną w Dodatku na końcu pracy. Fakt ten nie pomniejsza jednak wartości pracy. Analizy statystyczne wyników prezentowane w Rozdziale VII miały na celu ocenę różnic w zakresie natężenia postaw rodzicielskich, ocenę jakości funkcjonowania rodziny oraz ocenę prężności psychicznej nastolatków wychowujących się w rodzinach naturalnych i w rodzinach zastępczych (spokrewnionych i niespokrewnionych). Odpowiedź na pytania i hipotezy badawcze dotyczące różnic, uzyskano dzięki zastosowaniu testy t-Studenta. W celu określenia związków między prężnością psychiczną badanej młodzieży, postrzeganymi przez nich postawami ich rodziców/opiekunów zastępczych, a także oceną funkcjonowania rodziny i poziomem kompetencji adolescentów w zakresie sfery

poznawczej, emocjonalnej i społeczno-moralnej, przeprowadzono analizę korelacyjną z wykorzystaniem testu r-Pearsona i analizy regresji krokowej. Rezultaty tych analiz pozwoliły na sformułowanie wielu cennych wniosków, które zostały opisane oraz odpowiednio zinterpretowane w poszczególnych paragrafach tego rozdziału i w Dyskusji wyników. Longitudinalny charakter badań pozwolił ustalić, że badana w pierwszym etapie młodzież (12/13 lat), niezależnie od środowiska wychowawczego rozwiązuje postawione jej zadania na poziomie myślenia preformalnego, czyli na poziomie przejściowym między stadium operacji konkretnych a stadium operacji formalnych. Z biegiem jednak czasu daje się zauważyć wykorzystywanie przez adolescentów z rodzin naturalnych coraz bardziej zaawansowanych sposobów myślenia niż z rodzin zastępczych, co świadczy o przechodzeniu w kierunku myślenia formalno-operacyjnego. Uzyskane różnice w tym zakresie dowodzą, że środowisko rodzinne i doświadczenia z nim związane mogą decydować o specyfice zmian rozwojowych w zakresie rozpatrywanych zmiennych. Rezultaty analiz porównawczych prezentowanych w ocenianej pracy doktorskiej pozwoliły ustalić, że młodzież z rodzin naturalnych cechuje się wyższym niż młodzież z rodzin zastępczych, poziomem kompetencji: poznawczych, społeczno-moralnych oraz percypowanych postaw rodzicielskich. Doniosłe znaczenie dla praktyki psychologicznej mają również ustalenia, że takie zmienne jak: prężność psychiczna badanej młodzieży, postawa niekonsekwentna matek istotnie pośredniczą w zmianie rozwoju społeczno-moralnego adolescentów. Pozostałe rozpatrywane zmienne, takie jak: postawy matki: akceptacja, wymaganie, autonomia, ochranianie, a także postawy ojca: akceptacja, autonomia oraz wskaźniki dotyczące funkcjonowania rodziny: spójność, elastyczność, ogólne zrównoważenie, nie korelują ze zmianą poziomu kompetencji społeczno-moralnych.

Na podkreślenie zasługuje bardzo ciekawie i w sposób usystematyzowany przeprowadzona dyskusja wyników, w której Doktorant, nie tylko w sposób

interesujący i dobrze przemyślany konfrontuje wyniki badań własnych z rezultatami badań innych autorów, ale wskazuje także na aplikacyjny charakter badań własnych.

Z uznaniem należy odnotować fakt, że Autor dysertacji jest świadomy szeregu ograniczeń związanych z badaniami własnymi. Do najważniejszych ograniczeń Doktorant zalicza:

- Małą liczebność badanych osób - uniemożliwiającą przeprowadzenie bardziej zaawansowanych analiz statystycznych, które pozwoliłyby lepiej weryfikować relacje pomiędzy czynnikami środowiskowymi oraz indywidualnymi a poziomem rozwoju kompetencji nastolatków.
- Dobór osób do porównywanych grup. Szczególnie rodzice zastępczy oraz ich podopieczni niezbyt chętnie wyrażali zgodę na udział w badaniach, co utrudnia generalizację wniosków końcowych.
- Utrudnienia w przeprowadzeniu badań spowodowane wybuchem pandemii Covid-19.
- W badaniach nie uwzględniono obiektywnych wskaźników kompetencji wychowawczych. Autor słusznie zauważa, że w przyszłych badaniach warto byłoby poddać analizie metody wychowawcze stosowane przez rodziców oraz ich reakcje na trudne sytuacje z jakimi stykają się w procesie wychowania.

Przedstawione wyżej ograniczenia nie są wynikiem zaniedbań Autora pracy lecz spowodowane zostały uwarunkowaniami zewnętrznymi, na które badacz często nie ma wpływu.

Dyskusja wyników zawiera ciekawe wnioski końcowe, które dotyczą dwóch głównych obszarów rozwoju młodzieży i stanowią rekomendacją dla dalszych badań. Obszarami tymi są:

1. *działania bezpośrednio wspomagające rozwój adolescentów*, w zakresie ich indywidualnych predyspozycji dotyczących prężności psychicznej, rozwoju

kompetencji poznawczych, emocjonalnych i społeczno-moralnych. Działania te mają na celu intensyfikację całościowego i zrównoważonego rozwoju oraz przygotowanie adolescentów do realizacji zadań w okresie dorosłości.

2. *działania kierowane względem otoczenia społecznego*, które mają na celu zapewnienie rodzicom zastępczym szkoleń w zakresie komunikacji, rozwijanie u rodziców zastępczych realnej oceny sytuacji wychowanka oraz pracę socjalną z rodziną biologiczną dziecka wychowującego się z rodzinie zastępczej.

Uważam, że recenzowana praca ma charakter oryginalny, nowatorski i posiada wiele walorów, które upoważniają do postawienia wniosku o wyróżnienie. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć:

1. Przeprowadzenie skomplikowanych badań psychologicznych z uwagi na dobór trudno dostępnych grup badanych osób. W dysertacji opisano i zweryfikowano niezwykle ważne i rzadko badane w polskiej psychologii zagadnienia, dotyczące rozwoju psychospołecznego młodzieży z rodzin zastępczych i biologicznych.
2. Autor pracy wykazał się ugruntowaną wiedzą dotyczącą rozwoju młodzieży oraz znajomością mechanizmów psychologicznych warunkujących jakość życia rodzin o zróżnicowanej strukturze.
3. Realizacja projektu badawczego opartego na badaniach longitudinalnych oraz dobrze przemyślana i odpowiednio przedstawiona koncepcja pracy.
4. Starannie i wnikliwie przeprowadzona analiza statystyczna wyników badań, z wykorzystaniem zróżnicowanej i odpowiednio dobranej baterii testów statystycznych, które pozwoliły na sformułowanie przekonujących i dobrze uzasadnionych pod merytorycznym wniosków końcowych, przydatnych dla praktyki psychologicznej..

5. Wykorzystanie w pracy bogatej i odpowiednio dobranej do omawianych zagadnień literatury przedmiotu, głównie anglojęzycznej;

Wspomniane atuty pracy dowodzą ugruntowanej wiedzy psychologicznej Doktoranta, świadczącej, nie tylko o umiejętności projektowania badań naukowych, ale także o zdolności do kreatywnego i dojrzałego sposobu rozwiązywania problemów badawczych oraz prawidłowo przeprowadzonej interpretacji wyników badań.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę powyższe oceny stwierdzam, że przekazana mi do recenzji dysertacja mgr **Mateusza Juliana Barłoga** pt. *Wybrane aspekty rozwoju psychospołecznego młodzieży z rodzin zastępczych i biologicznych*, jest opracowaniem bardzo wartościowym i stanowi cenne uzupełnienie literatury przedmiotu w tym obszarze tematycznym. Wartość pracy podnosi longitudinalny charakter badań oraz wnikliwie i prawidłowo przeprowadzona analiza statystyczna wyników badań własnych. Oceniana dysertacja opracowana została w sposób bardzo staranny, poprawny pod względem merytorycznym i metodologicznym, wręcz wzorcowo co upoważnia do postawienia wniosku o wyróżnienie.

Uważam, że oceniana dysertacja spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zgodnie z *Ustawą o tytułach i stopniach naukowych* z dnia 14 marca 2003 r. . W związku z powyższym wnoszę do Rady Dyscypliny Psychologia Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie wniosek o dopuszczenie mgr **Mateusza Juliana Barłoga** do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

